

# Analiza koncepta družbena kohezija skozi prizmo ločitve vsakdanjega sveta in sistema

*POVZETEK:* Avtorica v članku sistematično analizira koncept družbene kohezije, pri čemer naredi pregled njegovih pojmovanj v preteklosti ter v modernem obdobju. V ospredje je postavljena umestitev pojma znotraj novejših perspektive družbene kakovosti ter njeno razmerje do drugih razumevanj tega koncepta, pa tudi razmerje do drugih sorodnih konceptov, kot sta socialna vključenost ter socialna integracija. Pri tem ločuje med dvema glavnima pogledoma na družbeno kohezijo in sicer med razumevanjem na ravni vsakdanjega sveta ter razumevanjem na sistemski ravni.

*KLJUČNE BESEDE:* družbena kohezija, socialna vključenost, socialna integracija, družbena kakovost

## 1. Uvod

Družbena kohezija v svojem temeljnem pomenu za sociologijo gotovo ni nov koncept, ampak prej nasprotno, je eden od temeljnih konceptov sociologije. Sociologija kot veđa se namreč ukvarja z vezmi med ljudmi in poskuša ugotoviti, kaj je tisto, kar posameznike poveže v neko skupno enoto, pa najsi bo to neka majhna skupnost, osnovana na družinskih in rodovnih vezeh, ali pa moderna, visoko kompleksna družba.

*Družbena kohezija* pa je kot termin v zadnjem obdobju precej bolj pogosto uporabljan, še posebno v diskurzu politik, tako na evropski ravni, kot tudi na nacionalni ravni posameznih držav (tudi v slovenskem političnem diskurzu lahko opazimo uporabo pojma). Poleg tega pridobiva na pozornosti tudi v znanstvenem diskurzu, saj se ravno v zadnjem obdobju mnogi akademiki in znanstveniki ukvarjajo in uporabljajo ta koncept pri opisovanju realnosti. Nova popularnost družbene kohezije, hkrati z njeno relevantnostjo za razumevanje procesov v družbi, je eden izmed razlogov, da bo v tem članku v središču ravno ta koncept. Eden od novejših znanstvenih pristopov, ki vključuje tudi koncept družbene kohezije, je pristop akademske in znanstvene skupine pod vodstvom Van der Measena, Walkerja, Becka in drugih, ki razvijajo koncept družbene kakovosti (Beck et al 2001). V ospredju članka bo tako preverjanje opredelitve družbene kohezije znotraj le-tega. Pri tem bomo poskusili slednjega umestiti v razmerju do različnih pojmovanj družbene kohezije, tako starejših razumevanj kot modernejših, ki se med seboj precej razlikujejo. Modernejša pojmovanja koncept zelo razširijo, kar povzroča tudi nepre-

glednost polja, saj se tako koncept zadeva ob druge sorodne koncepte. Med njimi bomo izpostavili koncept socialne vključenosti, saj se slednji uporablja v političnem diskurzu pogosto kot sopomenski koncept družbeni koheziji, v pristopu družbene kakovosti pa kot diagonalno nasprotni koncept. Na podobno nejasnost naletimo v razmerju med konceptom socialne integracije in družbene kohezije. S to analizo želimo pripomoči k večji jasnosti koncepta ter tako k njegovi večji uporabnosti pri opisovanju in pojasnjevanju družbenih procesov.

## 2. Lingvistična »zadrega«

Predno se lotimo tem, napovedanih v uvodu, je potrebno razjasniti še naslednjo lingvistično zadrego; to je vprašanje uporabe pojma socialno ali pa pojma družbeno kot pridevnika koheziji; torej, ali naj govorimo o socialni koheziji ali o družbeni koheziji? V Slovarju slovenskega knjižnega jezika so pomeni besede socialen naslednji: 1. nanašajoč se na družbo, družben, 2. nanašajoč se na gmotni položaj, mesto v družbi, družben, 3. nanašajoč se na dejavnosti za omiljenje, urejanje gmotnih, življenjskih razmer, 4. ki upošteva koristi drugih, skupnosti. Vidimo torej, da se v Sloveniji socialen sicer nanaša na družbo in ima torej pomen družbeno, vendar pa ima hkrati tudi druge pomene, vezane npr. na gmotni položaj posameznikov. Nasprotno pa ima družben naslednje pomene v Slovarju slovenskega knjižnega jezika: 1. nanašajoč se na družbo, 2. ki je last družbe v okviru ene države. Pridevnik družben ima torej manj dodatnih pomenov in je s tem bolj jasen. Tudi z razvojem strok, dejavnih na ožjem socialnem področju, izraz socialno vedno bolj dobiva ožji pomen, kot izraz vezan na področje socialnega sektorja kot družbenega podsistema. Glede na to, da bi socialen uporabljali v pomenu družben (ne pa recimo v pomenih, ki se nanašajo na izboljšanje gmotnega položaja), se zdi bolj primerno kot pridevnik uporabljati družben. Vendar pa je gotovo glede znanstvene tradicije in pa tudi že glede dosedanje uporabe termina socialna kohezija to lahko sporno. Že sedaj se namreč tako v znanstvenih krogih pogosto zasledi termin socialna kohezija. Podobno velja tudi za politični diskurz, kjer se pogosteje uporablja termin socialna kohezija (npr. v vladnem slovarju terminov Evropske unije, Evroterm, je termin »social cohesion« preveden kot socialna kohezija). Nadalje bi kot drugi argument za uporabo termina socialna kohezija lahko navedli tudi nadaljevanje oz. njegovo ujemanje z drugimi sorodnimi sociološkimi pojmi, pri katerih se uporablja pridevnik socialen; na primer socialni kapital, socialna omrežja. Kljub temu bomo glede na zgornje utemeljitve v tem članku uporabljala pridevnik družben, torej termin družbena kohezija. S tem enotnim terminom bomo prevajali različne tuje avtorje, ki uporabljajo koncept »social cohesion«; pa tudi pri domačih avtorjih, ki so sicer morda uporabili pridevnik socialni, bomo zaradi enotnosti govorili o družbeni koheziji.

## 3. Kontekst obravnave družbene kohezije

Debate o družbeni koheziji so bile v ospredju sociologije v prvi polovici 20. stoletja, saj se je takrat pojavil strah, da vezi v skupnosti (med drugim tudi) zaradi procesov urbanizacije izginjajo, da se povečuje individualnost, anonimnost in tekmovalnost (v

Forrest in Kearns 2001: 2125-27). Ravno strah pred izginotjem vezi je pogosto razlog za obravnavo tega koncepta in njegov prihod v ospredje sociologije. To bi morda lahko rekli tudi za današnjo »renesanso« koncepta, saj se tako kot strah pred modernizacijo v preteklosti danes pojavlja strah pred posledicami t.i. atomizirane, individualizirane, potrošniške družbe.

Glavni kontekst, v katerem se obravnava družbena kohezija, je torej pogosto strah pred njenim zmanjšanjem (zaradi različnih družbenih procesov); strah pred izginotjem skupnosti v pomenu tesnejših povezav med ljudi, strah da živimo v popolnoma individualizirani, atomizirani družbi kot vsoti posameznikov (brez dodatnega presežka vezi med njimi in njihovih posledic, kot so zaupanje, solidarnost, ipd.). Na to se nesposredno veže drugi kontekst obravnave kohezije, in sicer primerjava preteklosti in sedanjosti, torej družbene kohezije v preteklem času in danes. Ta vidik je skoraj neizbežno povezan z obravnavanjem kohezije, kar je vidno v delu mnogih avtorjev. Pri tem Forrest in Kearns (2001) ugotavljata, da je ta primerjava običajno vrednostno obarvana, kar pomeni, da se predpostavlja, da naj bi v (nedefinirani) preteklosti obstajale močnejše vezi med posamezniki in torej večja družbena kohezija, medtem ko je v današnjem času le-ta manjša oz. šibkejša.

Povezanost v družbi torej lahko obravnavamo z različnimi koncepti, med katerimi bo v tem članku poudarek na konceptu družbene kohezije. Pri tem pa je pomembno, da različni teoretiki ta koncept tudi različno razumejo. Ta različna razumevanja bomo poskusili v članku ločiti med seboj ne le glede na to, v katerem obdobju so delovali avtorji, ki so jih uporabljali (torej starejše in novejše uporabe), ampak tudi glede na vsebinske razlike med koncepti. Za vsebinske razlike menimo, da lahko zajamejo dve ravni razumevanja, ki bi ju lahko privzeli po Habermasovi ločitvi med življenjskim svetom in sistemom. Tako predvsem starejši avtorji v svojih obravnavah družbene kohezije slednjo opazujejo na nivoju vsakdanjega življenja ljudi, na nivoju Habermasovega življenjskega sveta, medtem ko novejše teorije koncept razširijo, ter vanj vključijo tudi sisteme oz. znotraj njih koncept preide iz opazovanja povezanosti med posamezniki v opazovanje sistemov, tj. v opazovanje povezanosti med posameznikom in določenim družbenim sistemom, ali pa celo povezanosti med posameznimi družbenimi sistemi.

Gre torej za precejšnje razlikovanje v pomenu družbene kohezije med tema dvema razumevanjima oz. pristopoma, ki bi ju imenovali prostop na ravni vsakdanjega sveta, ter sistemski pristop. Znotraj ravni vsakdanjega sveta je družbena kohezija obravnavana predvsem kot solidarnost, družbene vezi, oz. - morda opisano z modernejšo terminologijo – socialna omrežja. Nasprotno pa teorije znotraj bolj sistemske makro ravni razumejo koncept široko in povezujejo družbeno kohezijo tudi s pojmi kot so državljanstvo, družbena vključenost, »politična« enakost, država blaginje ipd. Nekatere teorije nihajo med tema dvema opredelitvama, kamor spada tudi opredelitev družbene kohezije znotraj pristopa družbene kakovosti, kar bomo v nadaljevanju analizirali.

## 4. Razumevanje družbene kohezije na ravni vsakdanjega sveta

Vsakdanji svet Schutz definira kot tisto področje realnosti, ki ga budni odrasli človek najde v zdravorazumski človeški naravnosti kot preprosto dano. Vsakdanji svet je namreč nujno ozadje vseh razumevanj, početij ljudi in drugi svetovi po psihološki plati izhajajo iz vsakdanjega sveta in so tako odvisni od njega. Vsakdanji svet tudi nosi pomene, ki povezujejo posameznike (Ule 1993: 23-26).

Ta vsakdanji svet se navezuje na Habermasov življenjski svet. Habermas razume kot glavne komponente življenjskega sveta kulturo, družbo in posameznika. Koncept življenjskega sveta torej vključuje kulturno reprodukcijo (nadaljevanje tradicije, koherentnosti, racionalnosti vedenja), socialno integracijo (stabilizacija skupinskih identitet, solidarnost) in socializacijo (prenos splošnih kompetenc za akcijo, harmonizacija individualnih biografij). Pri tem se simbolne strukture življenjskega sveta reproducirajo skozi kontinuirano potrjenega znanja, stabilizacijo skupinske solidarnosti in socializacijo odgovornih akterjev (Habermas 1981; Outhwite 1994).

Ko govorimo o družbeni koheziji, običajno začnemo pri Durkheimu. Durkheim namreč govori o povezanosti v družbi s pomočjo dveh konceptov, mehanske in organske solidarnosti. Prva ustvarja povezanost v družbi s pomočjo religije, druga pa sledi iz delitve dela in je značilna za razvitejše družbe. Pri tem lahko njegovo dojetje povezanosti med ljudmi pojmuje kot nekaj, kar se dogaja na ravni vsakdanjega sveta, kljub temu, da je v modernih družbah slednja povezana z delitvijo dela ter tako z določenimi družbenimi sistemi. Tako tudi M. Novak (2001) pravi, da Durkheimovo pojmovanje družbene kohezije slednjo pojmuje kot proces, ki se udejanja na mikro ravni, prek občutkov povezanosti in skupinske identitete.

Znotraj življenjskega sveta lahko opazujemo povezanost posameznikov na podlagi solidarnosti, norm in pa medosebnih vezi. Eden od pomembnih teoretikov družbene kohezije, Lockwood, je poudaril zadnjo dimenzijo družbene kohezije. Lockwood (1964) tako uporablja termin družbena kohezija za opisovanje jakosti primarnih in sekundarnih mrež na mikro in mezo družbenem nivoju, tj. za trdnost vezi predvsem v primarnih družbenih odnosih, kot so na primer odnosi znotraj družine, med prijatelji in v lokalni skupnosti (v Lockwood 1999; Mouzelis 1974; Beck et al. 2001). Meni torej, da se družbena kohezija ne nanaša na makro družbeni nivo, in tako za odnose in povezanost na makro nivoju uporablja izraz socialna integracija (več o socialni integraciji znotraj Lockwoodove teorije v drugem delu članka). Podobno na primer Münch (2002) uporablja izraz kohezija za tip odnosov med člani družbene enote, ki sprožijo razširjene in intenzivne, močne povezave. V moderni terminologiji bi torej lahko rekli, da je družbena kohezija v tej perspektivi razumljena v kontekstu socialnih omrežij.

Vendar pa tudi na tem nivoju sam pojem le ni razumljen tako ozko, ampak je iz dela avtorjev (kot so Lockwood, Münch) razvidno, da vključuje še nekatere druge dimenzije, ki delajo koncept širši od samih vezi. Poleg že omenjenih primarnih vezi naj bi se družbena kohezija po Lockwoodu navezovala tudi na splošni »altruizem«, tj. na pripravljenost pomagati in zaupanje. Tako naj bi se upad družbene kohezije odražal v

(nižjem) članstvu v prostovoljnih organizacijah, ter v porastu kriminala (pri čemer je mišljen predvsem »tradicionalni« kriminal). Kot vzrok in indikator manjšanja družbene kohezije omenja tudi razkroj družine. Poleg povezovanja s socialnimi omrežji se torej na tem nivoju družbena kohezija pogosto povezuje tudi z določenim normativnim redom, vrednotami in moralo. Znotraj potrebnih vrednot je morda na tej ravni še najbolj izpostavljena solidarnost. Tako npr. Parsons poleg normativnega reda kot osnove družbe poudari tudi solidarnost, internalizacijo zvestobe in dolžnosti. Pravi namreč, da »nobena družba ne more ohraniti svoje stabilnosti v obliču različnih kriz in pritiskov, če niso interesne konstalacije njenih članov osnovane na solidarnosti in internalizirani lojalnosti in dolžnosti« (Parsons 1966: 14).

Tudi Habermas poudari pomen solidarnosti na ravni življenjskega sveta. Poleg tega pa izpostavi še eno dimenzijo, in sicer skupinsko identiteto. Tretji temelj družbene kohezije znotraj tega razumevanja je torej skupna identiteta. Podobno poudarja Castells (1997), da so ravno skupne identitete vezno tkivo obstoječega družbenega sistema (v Forrest in Kearns 2001: 2127-28). Skupno identiteto uvrščamo v poseben sklop, ker jo obravnavamo v kontekstu identifikacije z neko družbeno enoto. Pri tem se naslanjamo na razumevanje kolektivne identitete, kot ga je predstavil Snow (2002), in sicer da je bistvo kolektivne identitete v občutenju enosti z neko skupino, pri čemer so ta občutenja zasidrana v resničnih ali izmišljenih značilnostih in izkušnjah, ki si jih delimo z drugimi člani te skupine ali kolektivitete. Kolektivno identiteto tako razume kot proces, ne pa lastnost oz. last družbenih akterjev, oz. kot interaktivno skupno definicijo, ki ustvarja občutek nas, »mi« (proti »njim«). Osnova torej ni neka skupna kultura ali norme in vrednote, ki bi jih delila družbena enota, ampak sam proces oblikovanja družbene enote, osnovan predvsem na izkušnjah in značilnostih, zaradi česar teh sklopov ne združujemo.

Te ravni razumevanja so običajno implicitno ali eksplicitno vključene tudi v kasnejše definicije družbene kohezije. To velja tudi za definicijo družbene kohezije v pristopu družbene kakovosti.

## 5. Sistemska raven razumevanja

Kot drugo raven, na kateri mnogi avtorji definirajo družbeno kohezijo, smo identificirali sistemsko raven. Habermas (1981) opisuje razvoj družbe skozi diferenciacijo na dveh nivojih: sistem in življenjski svet se diferencirata, pri čemer kompleksnost prvega in racionalnost drugega rasteta, hkrati pa se diferencirata tudi drug od drugega. V modernem svetu je kompleksnost sistemov izrazita, in deluje »kolonizirajoče« na življenjski svet, ki tako postaja samo še eden od subsystemov. Glavni sistemi so sistemi moči (država, državna administracija, ipd.) ter sistemi menjave (tržna ekonomija, ipd.). Posebnost nekaterih novejših pogledov na družbeno kohezijo je tako ravno v tem, da v obravnavanje vključijo tudi sistemsko raven. Ne ostanejo torej le na ravni medosebnih vezi, zaupanja, solidarnosti in gradnje identitet. V nadaljevanju bomo predstavili tri novejša razumevanja družbene kohezije, in sicer 1) razumevanje avtorjev Forresta in Kearnsa, 2) pristop družbene kakovosti ter 3) t.i. »evropski (politični)« pristop.

### 5.1. Forrest in Kearns

Kot enega kompleksnejših pogledov in definicij družbene kohezije lahko navedemo definicijo Forresta in Kearnsa (2001), ki obravnava družbeno kohezijo kot koncept, sestavljen iz petih dimenzij. Te dimenzije so: (1) *skupne vrednote, državljanska (civic) kultura*, pod čimer avtorja razumeta skupne cilje, skupna moralna načela in kode obnašanja, podporo političnim institucijam in politično participacijo; (2) *družbeni red, družbena kontrola*, kar naj bi označevalo odsotnost splošnega konflikta, učinkovito neformalno socialno kontrolo, tolerantnost, spoštovanje razlik, medskupinsko sodelovanje; (3) *solidarnost, manjšanje razlik v družbi*, kjer gre predvsem za harmonijo med ekonomskim in socialnim razvojem, redistribucijo javnih financ in možnosti, enak dostop do storitev in denarne pomoči, pripravljenost pomagati drugim; (4) *socialna omrežja in socialni kapital*, kjer naj bi bila pomembna predvsem visoka stopnja interakcije znotraj skupnosti in družin, državljansko udejstvovanje in sodelovanje v društvih; (5) *navezanost na kraj/prostor*, zaradi katere naj bi tudi prišlo do povezovanja med osebno in krajevno identiteto (Forrest in Kearns 2001: 2129). Kot nasprotje pa naj bi družba, ki bi imela pomanjkanje kohezije, razodevala visoko stopnjo nereda, konfliktnosti, visoko stopnjo neenakosti, nizko stopnjo interakcije znotraj skupnosti in med skupnostmi, nezdržljive moralne vrednote ter nizko stopnjo pripadnosti kraju.

Tej definiciji bi morda lahko zato očitali preobširnost, saj v koncept družbene kohezije vključi mnogo razsežnosti, kar naredi koncept nekoliko manj pregleden. Hkrati se v tej definiciji pojavlja tudi prekrivanje z nekaterimi drugimi pojmi in koncepti. Najbolj očitno je definiranje socialnega kapitala kot ene od razsežnosti družbene kohezije (znotraj razsežnosti socialna omrežja in socialni kapital). Gre za prekrivanje dveh pojmov, ki sta si precej sorodna in je težko utemeljiti razvrstitev, kjer en pojem zaobjema drugega, kot velja v tem primeru. Podobno nekoliko sporna je umestitev vprašanja družbene neenakosti in zmanjševanja družbenih razlik v koncept družbene kohezije, saj se to vprašanje pogosto povezuje z drugimi koncepti, kot je na primer koncept socialne izključenosti.

Definicija družbene kohezije Forrest in Kearnsa je torej zelo široka in kompleksna, in slednjo razširi na nova, dodatna področja, poleg že prej omenjenih vidikov. Tako avtorja sicer poudarita moralne norme in vrednote (v dimenziji skupne vrednote, državljanska kultura) in medosebne vezi oz. socialna omrežja (v dimenziji socialna omrežja in socialni kapital), kar sta dva sklopa/pogleda na družbeno kohezijo, predstavljena v prvem delu. Lahko bi rekli, da sicer posredno in v nekoliko drugačni obliki vključita tudi identitete (v kontekstu krajevne identitete kot oblike navezanosti na prostor), čeprav je to lahko le en vidik kolektivne identitete, ki smo jo predstavili kot poseben sklop. Poleg teh vidikov (ravni življenjskega sveta) družbene kohezije vpeljeta še nove, med katerimi je morda najbolj opazen politični vidik. Avtorja torej vpeljeta v obravnavo sistem države (ter državljanstva), pa tudi solidarnost na primer razumeta v sistemskem pomenu - v obliki dostopa do sistema socialne varnosti (pridobivanje denarnih pomoči).

Forrest in Kearns torej predstavita družbeno kohezijo kot koncept, ki ima več razsežnosti, hkrati pa tudi že nakazuje možnost operacionalizacije koncepta s pomočjo teh razsežnosti, torej nakazuje način merjenja tega koncepta. Pri tem razumeta družbeno

kohezijo kot koncept, ki se nanaša predvsem na makro družbeni nivo. Redistribucija javnih financ, dostop do socialne podpore itn. namreč spadajo v pristojnost nacionalne države, kar pomeni, da ta koncept omogoča opazovanje družbene kohezije na ravni države, ne omogoča pa njegovo opazovanje na mikro ali mezo ravneh družbe, kot na primer skupnost (še posebno, če govorimo o politično neorganizirani skupnosti, kjer takšnih mehanizmov ni implementiranih). Gre torej za poudarek na sistemski ravni obravnave koncepta, vendar še vedno s hkratnim vključevanjem nekaterih elementov ravni vsakdanjega sveta.

## 5.2. Družbena kakovost

Družbena kohezija se v konceptu družbene kakovosti nanaša na procese na makro nivoju, ki ustvarjajo, spodbujajo ali uničujejo socialne mreže (Beck et al. 1997: 286-290, v Bouget 2001: 48). Družbena kohezija je tako definirana v kontekstu doseganja določene družbene kakovosti, znotraj katere je pomembna samorealizacija posameznikov ter formacija kolektive identitete. Berman in Philips sta v zadnjem delovnem tekstu definirala družbeno kohezijo kot tisto, kar se nanaša na družbene odnose, norme in vrednote in identitete. Nanaša se torej na jakost in kompozicijo vezi, ki definirajo naravo družbe ali skupnosti (Berman in Philips 2003). Teoretiki družbene kakovosti družbeno kohezijo navežejo predvsem na socialna omrežja, kar smo že navedli kot enega možnih vidikov družbene kohezije (npr. Lockwood, Münch), pri čemer naredijo to razliko, da slednje ne navežejo ozko na mikro ali mezo družbeni nivo, ampak na makro družbeni nivo. Beck et al. (2001) se ne strinjajo, da bi družbena kohezija pomenila le povezanost na skupnostnem in mikro nivoju (družine, prijateljev), kot jo je definiral Lockwood.

Teza avtorjev koncepta družbene kakovosti je, da se družbeno dogaja v napetosti med sistemi/institucijami in skupnostmi, skupinami, ter v napetosti med družbenim in biografskim razvojem (Beck et al. 2001: 314-315). Ti dve napetosti tvorita dve osi, ki razdeljujeta koncept družbene kakovosti na štiri kvadrante (socioekonomsko varnost, krepitev moči, družbeno vključenost in družbeno kohezijo). Na osi napetosti med družbenimi in biografskimi procesi se družbena kohezija umešča na stran družbenih procesov, medtem ko se na osi napetosti med sistemi, institucijami in skupinami, skupnostmi uvršča na stran skupnosti. V grobem bi torej lahko rekli, da se družbena kohezija umešča na makro nivo in med makro družbene procese (ne pa biografski, mikro nivo posameznika), ter na družbeni (skupnostni) nivo in ne na sistemski (institucionalni) nivo procesov.

Vendar pa ta umestitev koncepta v kvadrante ni ostala brez kritikov. Tako nekateri avtorji (npr. Phillips in Berman 2001) poudarjajo, da bi lahko družbeno kohezijo umestili tudi v druge kvadrante oz. da prihaja do prekrivanja med štirimi komponentami družbene kakovosti. Phillips in Berman na primer opozarjata, da družbena kohezija ni vezana le na societalni, družbeni nivo procesov, ampak tudi na sistemski, saj je za vzpostavitev in vzdrževanje družbene kohezije potrebna tudi sistemska podpora. Hkrati so vprašanja družbene kohezije pomembna tudi na mikro nivoju in ne le na makro nivoju, kamor je družbena kohezija umeščena. Podobno problematizira razvrstitev kvadrantov M. Novak; avtorica poudari nejasnost glede tega, ali ima v tem konceptu družbena kohezija

sistemska ali socialno-integrativno funkcijo (Novak 2001: 33). Reakcija na kritike je bil popravek kvadranta v smeri, da se prizna delno prekrivanje komponent oz. kvadrantov, saj vsaka komponenta na določeni točki vdira v druge, pri čemer pa družbena kohezija vseeno v večji meri spada le v en kvadrant.

Kljub temu, da je koncept in njegova operacionalizacija še v razvoju, je na tem mestu morda potrebno še nekoliko bolj pojasniti, v katero smer se razvija koncept družbene kohezije oziroma kako se razvija njegova operacionalizacija. To razvijata (med drugimi) Y. Berman in D. Phillips, zato bomo na tem mestu povzeli njune glavne predloge, narejene za diskusijo v okviru mreže za razvoj indikatorjev družbene kakovosti (European Network on Indicators of Social quality, ENIQ).

Berman in Phillips (2003) torej opredelita »družbeno kohezijo kot nekaj, kar je odvisno od jakosti družbenih odnosov in je funkcija integracije med povezovalnimi normami in vrednotami (vključno z zaupanjem) v družbi«. Na podlagi te definicije so bile nadalje definirane štiri razsežnosti družbene kohezije, in sicer: (1) zaupanje, (2) povezovalne norme in vrednote, (3) socialna omrežja, in (4) identiteta. Identificirane poddomene so se tekom dela spreminjale. Prvotno (september 2003) so bile definirane znotraj razsežnosti zaupanja dve glavni poddomeni, in sicer splošno zaupanje in specifično zaupanje, kamor spada tako osebno zaupanje kot tudi institucionalno zaupanje. Poddomene razsežnosti povezovalne norme pa naj bi bile tri, in sicer: altruizem, recipročnost in pravičnost. Socialna omrežja so bila nadalje operacionalizirana na zopet tri poddomene, in sicer na horizontalna in vertikalna omrežja ter na »križajoče« vezi. Zadnja domena identitete pa se razdeli na poddomene nacionalna/evropska identiteta, regionalna identiteta in medosebna identiteta. V zadnjem predlogu (marec 2004) ostajata domeni zaupanja in identitete enaki, omrežja se ne delijo več na poddomene, domena norme in vrednote pa ima na novo oblikovane tri domene: altruizem, toleranca in družbena pogodba.

Te dimenzije se umeščajo na nivo vsakdanjega sveta, in hkrati delno tudi na sistemski nivo. Vključenost systemskega nivoja pri razumevanju je vidna na podlagi indikatorjev pri posameznih komponentah, ki jih navajajo avtorji. Tako je bil v prvotnih predlogih v opazovanje družbene kohezije vključen tudi pravni sistem, politični sistemi (prek opazovanja politične diskriminacije), pa tudi trg delovne sile (prek indikatorja delež nezaposlenih). V tej fazi je torej poleg vsakdanjega življenja bila v opazovanje družbene kohezije izrazito vključena tudi systemska raven. Ta poudarek na sistemski ravni je znotraj novih indikatorjev (marec 2004) manjši. Tako bi sedaj glavne indikatorje družbene kohezije lahko navezali na vsakdanji svet, in sicer zaupanje (ljudeh na splošno)<sup>1</sup>, zaupanje v institucije, stališča do migrantov, tolerantnost do specifičnih družbenih skupin, pomen družine, prijateljev, občutek nacionalnega ponosa, identifikacija z državnimi simboli, ipd. Na podlagi teh indikatorjev bi lahko to pojmovanje uvrstili skoraj izključno kot pojmovanje na nivoju vsakdanjega sveta. Ti indikatorji se ujemajo z umestitvijo družbene kohezije v kvadrant nasproti institucijam, vendar pa prihaja do določenega neskladja med izbranimi indikatorji, ki so merjeni na ravni posameznika, ter umestitvijo koncepta na makro nivo.

Družbena kohezija znotraj koncepta družbene kakovosti je torej definirana kot socialne mreže, družbeni odnosi, pri čemer se poudarjajo norme in vrednote (kot so



altruizem, solidarnost, recipročnost in pravičnost), zaupanje in oblikovanje kolektivnih identitet. Ta pogled se torej v mnogočem prekriva s pogledi in dimenzijami kohezije, predstavljenimi v prvem delu in se torej dotikajo ravni vsakdanjega sveta. Kljub temu smo ta pristop tako zaradi političnih motivacij, ki jih ima sam projekt, zaradi njegove umestitve v širšo teorijo družbene kakovosti, kjer je koncept umeščen na makro nivo, ter glede na razvoj operacionalizacije slednjega uvrstili med pristope, ki obravnavajo družbeno kohezijo tudi na sistemski ravni.

### 5.3. »Evropski/politični« pristop

Kot smo omenili že v uvodu tega članka, je koncept družbene kohezije postal zelo pogost v političnem diskurzu v Evropi. Tako je na primer bil formuliran načrt Evropske Komisije (vrh v Lizboni, 2000), narediti Evropo »kompetitivno, dinamično, osnovano na inovaciji in znanju, ki bi lahko povečevala ekonomsko rast in *družbeno kohezijo*« (moji poudarki). Nadalje je v Maastrichtski pogodbi (1992) v drugem členu navedena kot naloga Skupnosti »promoviranje harmoničnih ekonomskih aktivnosti, neinflacijske rasti, spoštovanje okolja, visoke stopnje zaposlenosti in socialne varnosti, višanje življenjskega standarda in kakovosti življenja, ekonomske in *družbene kohezije* ter solidarnosti med državami članicami«.

Za potrebe tega članka bodo pristopi znotraj različnih institucij na ravni Evrope predstavljeni pod enotnim okriljem »evropske« perspektive (to pomeni tako institucije Evropske unije, kot Svet Evrope). Samo razumevanje družbene kohezije v Evropi pa morda najboljše ponazarja Strategija za družbeno kohezijo, ki jo je maja 2000 sprejel Evropski odbor za družbeno kohezijo (ustanovljen konec leta 1998). Slednji deluje znotraj Sveta Evrope. Ta pristop spada med najbolj sistemsko usmerjena razumevanja družbene kohezije.

Družbena kohezija je v Strategiji razumljena kot osnovni pogoj za demokratično varnost, jačanje družbene kohezije pa naj bi bila preventivna strategija, ki zmanjša nevarnost družbenega in političnega razdora v prihodnosti. V popravljeni strategiji za družbeno kohezijo (november 2003) je slednja definirana kot zmožnost družbe, da zagotovi dobrobit vseh članov družbe, zmanjšuje razlike in se izogiba polarizacijam. *»Kohezivna družba je medsebojno podporna skupnost svobodnih posameznikov, ki zasledujejo te skupne cilje z demokratičnimi sredstvi«*. V Metodološkem vodniku za uporabo indikatorjev o družbeni koheziji (2003) pa je podana naslednja definicija družbene kohezije: *»Družbena kohezija zajema vse elemente in procese, ki jačajo družbeno zmožnost zagotavljanja dolgoročne dobrobiti vseh svojih članov, vključno s pravičnim dostopom do razpoložljivih resursov, spoštovanjem človekovega dostojanstva in različnosti, osebno in kolektivno avtonomijo in odgovorno participacijo«*. Na podlagi te definicije so tudi predlagane komponente in indikatorji, ki se nanašajo na zelo različna področja in nivoje družbe. Te komponente zajemajo institucionalne in finančne resurse ter prakse, pravila, pa tudi vezi in vrednote. Poudarek je sicer na sistemski ravni (kot na primer sprejeta zakonodaja na različnih področjih, od zdravja, stanovanja, zaposlovanja - raven brezposelnosti, kršenje človekovih pravic, ipd.), v manjši meri pa so vključene tudi ravni vsakdanjega življenja (kot so sosedski odnosi, občutek pripadnosti, ipd.). Gre

torej za izrazito sistemsko razumevanje družbene kohezije. Sistemski je tako tudi nivo, na katerem naj bi se družbena kohezija zagotavljala oz. promovirala. Glavni instrument naj bi bil utrjevanje sistema socialne varnosti. Drugi promotorji oz. pomembni faktorji družbene kohezije pa naj bi bili še družina, različna civilna telesa, cerkev, politične stranke, sindikati ipd.

Zaključimo lahko, da se v Evropi družbena kohezija nanaša izrazito na sistemski vidik, saj poudarja krepitev različnih sistemov, ki naj bi pripomogli k večanju družbene kohezije in je hkrati uporabljena predvsem v kontekstu reševanja problemov socialne izključenosti. Na tem nivoju koncept ni jasno razmejen od koncepta socialne izključenosti, zato bo slednji nekoliko podrobneje predstavljen v nadaljevanju.

## 6. Socialna vključenost in izključenost<sup>2</sup>

Kot smo že omenili v uvodu, se s konceptom družbene kohezije izrazito povezuje koncept socialne izključenosti. To je razvidno v političnem diskurzu, kjer se v nekaterih primerih koncepta uporabljata kot sopomenska. Nasprotno pa sta znotraj pristopa družbene kakovosti ta dva koncepta opredeljena diametralno nasprotno. Ta nejasnost dodatno zamegljuje pomen samega koncepta družbene kohezije.

Termin socialna izključenost naj bi izhajal iz francoske socialne politike oz. iz političnega programa francoskih socialnih vlad v 80ih letih. J. Delor pa je nadalje vključil ta termin v pogajanja v Evropski uniji (Allen et al. 2000, 13, 14). Ta koncept je tesno povezan s konceptom revščine, ki pa izvira iz anglosaksonske tradicije. Razlika med konceptoma naj bi bila v tem, da liberalni model države (anglosaksonska tradicija) vidi družbo kot fragmentirano, sestavljeno iz posameznikov, ki med seboj tekmujejo, država pa naj bi skrbela za minimalni življenjski standard vsakega posameznika. Nasprotno pa korporativistični model režima blaginje, iz katerega izhaja koncept socialne izključenosti, temelji na konceptu družbe kot sestavljene iz skupin, ki imajo recipročne pravice in dolžnosti. Socialna izključenost se tako ne ukvarja le z monetarnim aspektom, ampak tudi z vključenostjo ljudi v socialni in monetarni red (Cameron, Davoudi 2000: 235-236).

Po razlagi nekaterih avtorjev je torej termin socialna izključenost širši od termina revščina, saj naj bi obsegal ne le šibke materialne vire ampak tudi nezmožnost participacije v ekonomskem, političnem, kulturnem in socialnem življenju, po nekaterih definicijah pa tudi izključenost iz »mainstreama« oz. prevladujoče usmeritve družbe (Duffy 1995, v Hamilton et al. 2003). Vendar pa je na tem mestu treba opozoriti, da revščina ni nujno vedno obravnavana le v ozkem monetarnem smislu. Tako opozarja Novakova, da je že Townsend (1979) razvil koncept deprivacije na mikro ravni, ki je lahko tako materialna kot tudi delovna ali socialna (v Novak 2001: 32,33).

Koncept socialne vključenosti se uporablja kot nasprotni pojem socialne izključenosti, v isti vlogi pa znotraj »evropskega« pristopa lahko zasledimo tudi uporabo pojma družbene kohezije. Tako na primer v izjavi Sveta Evrope (1998) velja: »Ker lahko naredi spoštovanje za človekovo dostojanstvo in osebno integriteto najvažnejše in ker omogoča ponovno vzpostavitev družbenih vezi med posameznikom in družbo, je najboljši odgovor na izključenost ... jačanje družbene kohezije.« (v Berman 2003).

Vendar pa tudi na »evropski politični« ravni obstajajo poskusi ločevanja obeh konceptov. Tako na primer svojo odločitev za oblikovanje strategije za jačanje družbene kohezije, namesto strategije boja proti izključenosti, utemeljuje Evropski odbor za družbeno kohezijo s tem, da se kohezija nanaša na vse državljane, medtem ko se koncept vključevanja in izključitve nanašata predvsem na izključene oz. marginalizirane skupine v družbi. Razlog torej naj ne bi bil samo uporabiti pozitivni koncept<sup>3</sup> ter s tem tudi uveljaviti bolj pozitivno reprezentacija svojega dela, ampak naj bi šlo za temeljno vsebinsko razlikovanje med konceptoma. Vendar pa kljub tem poskusom ločevanja prevladuje nejasnost in nerazmejenost obeh konceptov v politični perspektivi na »evropski« ravni, saj gre pomensko v bistvu le za nadgradnjo koncepta družbene vključenosti s konceptom družbene kohezije.

Nasprotno pa velja za razumevanje obeh konceptov znotraj pristopa družbene kakovosti. Koncepta družbene kohezije in socialne vključenosti sta namreč v tem teoretskem modelu dokaj jasno razmejena, saj sta uvrščena vsak v svoj del kvadranta družbene kakovosti. Tako smo že opisali v članku, da je družbena kohezija umeščena na osi družbeni vs. biografski procesi na stran družbenih procesov, medtem ko se na osi napetosti med sistemi, institucijami in skupinami/skupnostmi uvršča na stran skupnosti. Koncept socialne vključenosti pa ta teorija umešča v popolnoma nasprotni kvadrant. Tako je na osi napetosti med biografskimi in družbenimi procesi umeščena na stran biografskih procesov, medtem ko je na osi napetosti med institucijami in skupinami umeščena na stran institucij. Vključenost se torej primarno nanaša na mikro nivo, na vključenost posameznika v sistem, institucije družbe.

Pri tem zopet mnogi avtorji opozarjajo na problem prekrivanja kvadrantov. Tako smo že omenili, da nekateri avtorji družbeno kohezijo umeščajo v vse štiri kvadrante družbene kakovosti (npr. Phillips in Berman 2001). Phillips in Berman podobno problematizirata tudi uvrstitev socialne vključenosti v en kvadrant, saj opozarjata, da se socialna vključenost nanaša tudi na skupnosti, skupine in državljane in zato naj bi spadala v vse štiri kvadrante družbene kakovosti (Phillips Berman 2001). Na problematičnost umestitve socialne vključenosti v mikro kvadrant družbene kakovosti opozarja tudi M. Novak, ki pravi, da se vključenost nanaša na makro nivo, saj zadeva institucionalno vključenost (Novak 2001: 30-33). Razmejitev med konceptoma torej le ni popolnoma jasna tudi znotraj tega modela.

Začetna definicija socialne vključenosti v teoriji Družbene kakovosti pravi, da se socialna vključenost nanaša na enakost v širšem pomenu, na socialno integracijo (na področju trga delovne sile, politike, ...) (Beck et al. 1997 v Beck et al. 2001). Kasnejša definicija pa nadaljuje, da se vključenost nanaša na institucijski in infrastrukturni kontekst, ki naj bi bil za ljudi dostopen. Gre torej za vključenost posameznikov v politični, kulturni, socialni in ekonomski sistem, promoviranje državljskih pravic (Beck et al. 2001: 312-322). Walker in Wigfield (2003) v diskusijskem tekstu za ENIQ definirata socialno vključenost kot stopnjo, do katere so ljudje vključeni (ali se čutijo vključeni) v različne odnose, organizacije, podsisteme in strukture, ki sestavljajo vsakdanje življenje.

Ta široka definicija pa otežuje jasno ločitev med konceptoma, kot jo je omogočala ozka definicija socialne vključenosti, ki je slednjo omejila na sistemski nivo. Tako je

na primer pri zadnji definiciji vključenosti poudarjena tudi vključenost posameznika v družbene skupine, skupnosti ipd., kar pa bi že težko ločili od družbene kohezije. Vključenost v različne odnose, ki sestavljajo vsakdanje življenje, torej definira koncept tako široko, da se v veliki meri prekriva s konceptom družbene kohezije. Sicer je v zadnji fazi razmejitev razmeroma jasna, saj se družbena kohezija osredotoča na raven vsakdanjega življenja, socialna vključenost pa na sistemsko raven, tj. vključenost posameznikov ali skupin v sisteme. Ostaja pa izrazito prekrivanje na enem nivoju indikatorjev, in sicer pri obeh konceptih obstaja indikator socialnih omrežij in vključenosti posameznikov vanje (kot so prijatelji, sosedje, družinski odnosi). Pri socialni vključenosti prihaja tudi do neskladja med njeno umestitvijo na biografsko stran procesov, ter njena operacionalizacija z indikatorji, kot so na primer gostota javnega prometa, število kulturnih objektov ipd., ki se sploh ne nanašajo na posameznika, in njegovo vključenost v sisteme, ampak opisujejo stanje v določenih družbenih sistemih, ter s tem popolnoma orientiranost na makro nivo.

Kot je razvidno, sta torej koncepta družbene kohezije ter socialne izključenosti zelo povezana. Razmejitev je izrazito nejasna v »politični« rabi teh izrazov, pa tudi znotraj predstavljene teorije družbene kakovosti so meje med konceptoma zamegljene. Do te kolizije pa prihaja tako na ravni systemskega razumevanja (kadar se v razumevanje družbene kohezije vključi systemski nivo, saj se družbena vključenost razume predvsem znotraj sistemov), deloma pa tudi na nivoju vsakdanjega sveta.

## 8. Socialna integracija<sup>4</sup>

Drugi koncept, s katerim kolidira koncept družbene kohezije, je koncept socialne integracije. Mnogi teoretiki namreč v svojih teorijah, ki razlagajo delovanje in strukturo družbe, uporabljajo koncept socialne integracije. V nekaterih teorijah (npr. Lockwood) se termina srečata. Lockwood (1964) namreč razlikuje med socialno in sistemsko integracijo, pri čemer je družbena kohezija del socialne integracije (v Lockwood 1999, Mouzelis 1974). Avtor socialno in sistemsko integracijo definira na naslednji način:

»Problem socialne integracije je osredotočen na urejene ali konfliktne odnose med *akterji*, medtem ko je problem systemske integracije osredotočen na urejene ali konfliktne odnose med *deli* družbenega sistema.« (Lockwood 1992, v Mortensen 1999: 18).

Znotraj socialne integracije Lockwood razlikuje med družbeno kohezijo ter civilno integracijo. Pri tem se civilna integracija nanaša na integriteto temeljnega institucionalnega reda državljanstva na mikrosocialnem nivoju, medtem ko se družbena kohezija nanaša na jakost primarnih in sekundarnih mrež na mikro in mezo socialnih nivojih (v Berman 2003). Natančneje lahko razumemo, kaj Lockwood (1999) razume pod civilno integracijo in družbeno kohezijo, ki sestavljata socialno integracijo s pomočjo mer oz. indikatorjev posameznih konceptov, ki jih predlaga. Na koncept civilne integracije navezuje naslednje indikatorje: participacija na volitvah, podpora institucijam demokracije, zaupanje v institucije, porast podpore ekstremističnim strankam (kot znak zmanjšanja civilne integracije), ekonomski kriminal, itd. Civilna integracija torej vključuje določene sisteme (preko konceptov državljanstva, institucij države, ipd.). Družbena kohezija,

kot smo že opisovali, pa se nanaša na primarne vezi, solidarnost, zaupanje. Tako so indikatorji, ki jih predlaga Lockwood, članstvo v prostovoljnih organizacijah, stopnja kriminala, razpad družin. Glede na to, da koncepta družbene kohezije in civilne integracije sestavljata skupaj socialno integracijo, lahko rečemo, da slednja vključuje tako sistemski nivo kot nivo vsakdanjega sveta.

Pristop družbene kakovosti se je v tej točki neposredno oddaljil od take umestitve koncepta družbene kohezije, saj so le-tega umestili na makro nivo, hkrati pa vključuje (kot kažejo indikatorji) tudi to, kar je Lockwood imenoval civilna integracija (npr. indikator zaupanje v institucije). Tako njihov koncept družbene kohezije lahko izenačimo s socialno integracijo po Lockwoodu, saj vključuje tako družbeno kohezijo kot civilno integracijo.

Nasprotno pa Münch poda »ožjo« definicijo socialne integracije. Münch (1998) namreč definira socialno integracijo kot nekaj, kar se nanaša na obseg in jakost medsebojnih povezav med konstitutivnimi deli družbene enote, pri čemer je lahko družbena enota družina, skupnost, podjetje, ... (v Münch, 2003). Pri tem uporablja sam izraz kohezija za takšen tip odnosov med člani družbene enote, ki vsebuje razširjene in intenzivne, močne povezave. Med konceptoma torej praktično ni nobene ločitve.

Mortensen (1999) naredi pregled uporabe terminov socialne in sistemske integracije, ter primerja nekatere avtorje, in sicer: Lockwooda, Habermasa, Giddensa in Mouzelisa. Slednje razvrsti glede na tri dimenzije: mikro vs makro, model akterja vs. strukturni model ter objektivistični vs. neobjektivistični pristop. Ti avtorji so s pomočjo konceptov socialna in sistemska integracija poskušali pojasniti delovanje družbe kot celote. Pri tem Mortensen opozarja, da se sistemska integracija običajno navezuje na makro strukturne principe, medtem ko naj bi se socialna integracija navezovala bolj na mikro, akcijske strukture. Tako Mortensen ugotavlja, da vsi štirje avtorji obravnavajo sistemsko integracijo na makro, strukturnem nivoju, medtem ko se razlikujejo v obravnavi socialne integracije. Za Lockwooda in Mouzelisa naj bi bila tako značilna obravnava na makro nivoju in znotraj modela akterjev, za Habermasa na makro in strukturnem nivoju, medtem ko Giddens obravnava ta koncept na mikro nivoju.

Mortensen tako povzame, da bi lahko na podlagi obravnavanih avtorjev ločili med tremi pogledi na socialno integracijo. Prvi je pogled Lockwooda in Mouzelisa, ki slednjo razumeta v smislu, kako (kolektivni) akterji delujejo drug na drugega. Drugi je pogled Habermasa, ki razume socialno integracijo kot neomejeno produkcijo komunikativno strukturiranega delovanja življenjskega sveta. Tretji pa je pogled Giddensa, ki vidi socialno integracijo kot termin, ki se navezuje predvsem na medsebojne, »face-to-face« odnose. Mortensen teh vidikov ne vidi kot med seboj izključujočih, ampak meni, da ima socialna integracija vsaj tri vidike: 1. osredotočenost na delovanje skupin, kolektivitet in organizacij; 2. poudarek na interpersonalnem nivoju (vprašanje recipročnosti, interakcije med posamezniki) in personalnem, osebнем nivoju (vprašanje psihosocialnih posledic različnih tipov odnosov); ter 3. razumevanje socialne integracije kot institucij (kot strukture kulturnih pogledov, pomenskih simbolov in normativnih vzorcev) ter kot proces (interakcija, komunikacija in recipročnost).

V večji meri se torej socialna integracija navezuje na vsakdanji svet; tj. medosebne (face-to-face) odnose, recipročnost ipd. V tem se torej izrazito povezuje z vsebino koncepta družbene kohezije in je ločnico oz. razmerje med njima težko jasno vzpostaviti. Nekateri avtorji pa v njeno definicijo in razumevanje vključijo tudi sistemski nivo (kot to podobno storijo nekatere teorije družbene kohezije). V določenih točkah se torej koncepta dotikata. V primeru Lockwooda in Müncha se koncepti nadgrajujejo, medtem ko pri drugih avtorjih ostajajo vsebinske povezave.

## 9. Sklep

Pri analizi koncepta družbene kohezije smo uporabili distinkcijo med vsakdanjim svetom in sistemom. Tako smo pristope in poglede na koncept družbene kohezije razvrstili glede na to, ali slednjega razumejo na nivoju vsakdanjega sveta ali na sistemskem nivoju. Starejši pristopi, na primer Durkheim in Lockwood, družbeno kohezijo primarno razumejo v kontekstu vsakdanjega sveta. Novejši pristopi, kot na primer definicija Forrest in Kearnsa in pa pristop družbene kakovosti, koncept razumejo na obeh ravneh, tako na ravni vsakdanjega življenja kot na sistemski ravni.

V članku je bil opisan razvoj koncepta znotraj teoretskega pristopa družbene kakovosti. Pomemben je predvsem zato, ker gre za novejši pristop do koncepta družbene kohezije, ki slednjega kompleksno obravnava, ga umešča v širši koncept družbene kakovosti ter mu s tem določa mesto znotraj širše teorije, ter ga poskusi tudi operacionalizirati. Vendar pa se na tej ravni pojavi neskladje med njegovo umestitvijo na makro raven, ter njegovo operacionalizacijo na ravni posameznika in vsakdanjega sveta. Tudi sam razvoj indikatorjev kaže na težave pri omejevanju kohezije na nivo vsakdanjega sveta, z vdorom sistemskih indikatorjev.

Posebej pa je bil omenjen tudi pristop Evropskega odbora za družbeno kohezijo (Sveta Evrope), kjer je družbena kohezija definirana skoraj izključno na sistemski ravni. Sistemska pojmovanja družbeno kohezijo razširijo, pri čemer koncept izgubi na specifičnosti in jasnosti. Hkrati postane njegova razmejitev do drugih konceptov, kot na primer socialne vključenosti, bolj nejasna. Zato bi bilo morda bolj primerno ostati pri ožjih pojmovanjih družbene kohezije, na ravni vsakdanjega sveta.

### Zahvala

Avtorica se zahvaljuje Mojci Novak za vse komentarje na zgodnejše verzije članka, ter Ružici Boškić za koristne pogovore ob nastajanju članka.

## Opombe

1. Ta indikator se uporablja tudi pri merjenju socialnega kapitala. Povezanost koncepta družbene kohezije s konceptom socialnega kapitala je precejšnja, vendar je v tem članku ne naslavljamo.
2. To nekoliko spominja na ideje komunitarizma; Etzioni (1997) tudi sam uporabi termin dobra družba – good society.

3. Podobno kot pri razmišljanju, ali uporabljati termin družbena kohezija ali socialna kohezija, se pojavi tudi vprašanje, ali uporabljati termin socialna ali družbena izključenost. Socialna izključenost je sicer že uveljavljen termin in ga bomo v tem članku uporabljali, vendar pa glede na to, da se njegov pomen ne veže več le na socialni sistem, ampak se znotraj tega koncepta vedno pogosteje govori o izključenosti iz različnih družbenih sistemov, bi bil morda tudi tu lahko možen termin družbena izključenost.
4. Koncept socialne izključenosti bi lahko označili kot negativni koncept, ravno tako kot koncept revščine. Nasprotno pa se koncept socialne vključenosti in družbene kohezije uvrščata med pozitivne koncepte (glej npr. Allen et al. 2000: 11, 12).
5. Tudi pri socialni integraciji se pojavi podobno terminološko vprašanje kot pri družbeni koheziji ter socialni vključenosti.

## Literatura

- Allen Judith, Cars, Goran, Mandanipour Ali (2000): Introduction. V A. Mandanipour, G. Cars, J. Allen (ur.): Social exclusion in European cities. London: Stationary office
- Bauman, Zygmund (2001): Community. Seeking safety in an insecure world. Cambridge: Polity Press.
- Beck, Wolfgang et al. (2001): Social quality: a vision for Europe. The Hague, London, Boston: Kluwer Law International.
- Berman, Yitzhak (2003a): Indicators for social cohesion, discussion paper submitted to ENIQ, Amsterdam, maj 2003.
- Berman, Yitzhak in Phillips, David. (2003): Indicators for social cohesion. Paper submitted to ENIQ, September 2003
- Berman, Yitzhak (2003b): Indicators for social cohesion. Discussion paper on behalf of the European network on indicators of social quality. Vienna. February 2003
- Bouget, Denis (2001): Identification of the »problematique«. V Beck, Wolfgang et al. (ur.): Social quality: a vision for Europe. The Hague, London, Boston: Kluwer Law International.
- Cameron, Stuart, Davoudi, Simin. (2000): Combating social exclusion. Looking in or looking out. V A. Mandanipour, G. Cars, J. Allen (ur.): Social exclusion in European cities. London: Stationary office
- A frame of reference for the final report of ENIQ, the national reports and both European oriented reports (by EAPN in ISCW). Outcomes of the fourth ENIQ meeting in Amsterdam, February 2004. Delovni dokument mreže ENIQ, 18 Marec 2004.
- Giddens, Anthony (ur.) (1995): Emile Durkheim. Selected writings. Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press.
- Etzioni, Amitai (1997): The new golden rule. Community and morality in a democratic society. London: Profile books, Ltd.
- European committee for social cohesion (CDCS). Item IX of the draft agenda, 11th meeting, Strasbourg, 25-27 November 2003
- European committee for social cohesion (CDCS). Revised strategy for social cohesion. Adopted by the CDCS at its 11th meeting (25-27 November 2003).
- Forrest, Ray, Kearns, Ade (2001): Social cohesion, social capital and the neighbourhood. *Urban Studies*, XXXVIII, 12.

- Fukuyama, Francis (1999): Social capital and civil society. Paper prepared for delivery at the IMF Conference on second generation reforms. URL: [Http://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/fukuyama.htm#I](http://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/fukuyama.htm#I) (30.9.2004)
- Golsmith, Marshall (1998): Global community and commities of choice. V Hesselbein, Francis., Glodsmith, Marshall, Beckhard, Richard, Schubert, Richard F (ur.): The community of the future. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Habermas, Jürgen (1981): Theorie des kommunikativen Handels. Band 2. Zur Krtik der funktionalistischen Vernunft. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Holland, Stuart (1993): The European imperative. Economic and social cohesion in the 1990s. England, Nottingham: Spokesman. Bertrand Russel House.
- Iglič, Hajdeja (2001): Socialni kapital, socialna omrežja in politično vedenje: empirična študija. *Družboslovne razprave*, XVII, 37-38: 167-190
- Lockwood, David (1999): Civic integration and social cohesion. V I. Gough, G. Olofsson (ur.): Capitalism and social cohesion. Essays on exclusion and integration. London: Macmillan press ltd.
- Methodological guide to the use of social cohesion indicators, CDCS (2003) 22.
- Mortensen, Nils (1999): Mapping system integration and social integration. V I. Gough, G. Olofsson (ur.): Capitalism and social cohesion. Essays on exclusion and integration. London: Macmillan press ltd.
- Mouzelis, Nicos (1974): Social and system integration: some reflections on a fundamental distinction. V *British journal of sociology*, 25, 395-409.
- Münch, Richard (2002): Integration: social. In International encyclopedia of the Social and Behavioural Sciences. (Editors: Neil J. Smelser and Paul B. Baltes, 2001 print version). URL: <http://www.sciencedirect.com> (25.3.2003)
- Novak, Mojca (2001): Socialna kohezija v primežu prenovljenega pojmovanja. V *Družboslovne razprave*, XVII, 36: 23-37.
- Outhwaite, William (1994): Habermas: a critical introduction. Cambridge: Polity press.
- Pahl, Ray. E. (1991): The search for social cohesion: From Durkheim to European commission. V: *European Journal of sociology*, XXXII (1991), 345-360
- Parsons, Tallcot (1966): Societies. Evolutionary and comparative perspectives. New Jersey: Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs.
- Phillips, David, Berman, Yitzhak (2001): Definitional, conceptual and operational issues. V W. Beck, L. van der Maesen, F. Thomese, A. Walker: Social quality: a vision for Europe. The Hague, London, Boston: Kluwer Law International.
- Phillips, David (2003): Social Cohesion, Social exclusion and social quality. ESPAnet conference 2003, Copenhagen 13-15 november 2003.
- Putnam, Robert. (1995): Tuning in, tuning out: The strange disappearance of social capital in America. V: *Political science and politics*, XXVIII, 4. URL: <http://proquest.umi.com/>
- Snow, David A. (2002): Colective identity and expressive forms. In International encyclopedia of the Social and Behavioural Sciences. (Neil J. Smelser and Paul B. Baltes (ur.) 2001, tiskana verzija). URL: <http://www.sciencedirect.com/> (25.3. 2003):
- Tam, Henry (1998): Communitarianism. A new agenda for politics and citizenship. London: Macmillian press Ltd.
- Tönnies, Ferdinand. (1999): Skupnost in družba. Ljubljana: FDV. Zbirka Javnost.



- Vobruba, Georg (2001): Coping with drastic social change: Europe and the US in comparison. In W. Beck, L. van der Maesen, F. Thomese, A. Walker: Social quality: a vision for Europe. The Hague, London, Boston: Kluwer Law International.
- Walker, Alan, Wiegfield, Andrea (2003): The social inclusion component of social quality, European network on indicators of social quality, third draft, september 2003
- Wheatly, Margaret J., Kellner-Rogers, Myron (1998): The paradox and promise of community. V F. Hesselbein, M. Goldsmith, R. Beckhar (ur.): The community of the future. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Ule, Mirjana. (1993): Psihologija vsakdanjega življenja. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

## Spletni naslovi

- [1] European parliament (25.3. 2003)  
*[Http://www.europarl.eu.int/factsheets/4\\_4\\_1\\_en.htm](http://www.europarl.eu.int/factsheets/4_4_1_en.htm)*
- [2] European Union, treaties (25.3. 2003)  
*[Http://europa.eu.int/eur-lex/treaties/dat/treatis\\_en.pdf](http://europa.eu.int/eur-lex/treaties/dat/treatis_en.pdf)*
- [3] Strategy for social cohesion, Strasbourg 2000. (19.6.2003)  
*<http://social.coe.int/en/cohesion/strategy/CDCS/sumstrat.htm>*
- [4] CSR Europe, (25.3. 3003)  
*<http://www.csreurope.org/about/default.asp?strRequest=whatwedo&pageaid=420>*
- [5] Health Canada, Council of Europe (25.3.2003)  
*[http://www.hc-sc.gc.ca/datapcb/iad/partners\\_councilofeurope-e.htm](http://www.hc-sc.gc.ca/datapcb/iad/partners_councilofeurope-e.htm)*
- [6] Council of Europe, (25.3.2003)  
*<http://www.bice.md/eng/m02/txt01.htm>*
- [7] Treaty establishing the European community, dostopno (19.6.2003)  
*[http://www.eel.nl/treaties/ectreaty/netwk.html#HD\\_NM\\_272](http://www.eel.nl/treaties/ectreaty/netwk.html#HD_NM_272)*
- [8] The Lisbon summit, 23-24 March 2000 (19.6.2003)  
*<http://www.csreurope.org/about/default.asp?strRequest=whatwedo&pageid=420>*
- [9] Conference on the Access to the Social Rights, Saint Julians, Malta, 14 and 15 November 2002 (19.6.2003)  
*[http://www.coe.int/T/E/social\\_cohesion/activities\\_for\\_social\\_cohesion/activities/1\\_access\\_to\\_social\\_rights/4\\_Malta\\_Conference/](http://www.coe.int/T/E/social_cohesion/activities_for_social_cohesion/activities/1_access_to_social_rights/4_Malta_Conference/)*

### **Avtoričin naslov:**

Maša Filipović  
Fakulteta za družbene vede  
Kardeljeva pl. 5, 1000 Ljubljana  
tel.: (01) 5805 203  
email: masa.filipovic@fdv.uni-lj.si

*Rokopis prejet oktobra 2004, dokončna verzija za objavo pa marca 2005.*

*Članek je po mnenju uredništva uvrščen v kategorijo  
izvirni znanstveni članek s kvalitativno argumentacijo.*